

Mérhető minőség a felsőoktatásban

BESZÉLGETÉS PLÉH CSABÁVAL, A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA FŐTITKÁRHELYETTESÉVEL

K: A magyar felsőoktatás alapvetően átalakult az utóbbi 15 évben.

Milyen reformok, milyen változások emlékeztetnek az Ön számára?

PCS: A spontán átalakulások esetében legalább 20 évről kell beszélni, mert a 80-as évek második felében már sok, belülről kezdett változtatás jelent meg a magyar felsőoktatásban. Mintaadó volt az a reform, amit annak idején csak „Lex Nádasdyként” emlegettünk, a Nádasdy Ádám és Papp Lajos neve által fémjelzett új tanulmányi és vizsgarend bevezetése a pesti bölcsészkaron Hunyady György dékánása idején. Nem a sokat emlegetett egy szakosságra utalok, hanem a tanzabadság elvének megfogalmazására. Kimondták, hogy a diákság maga alakítja, állítja össze tanulmányait. Azután a két felsőoktatási törvény volt alapvető fontosságú, a 2006-os bolognai rendszer kereteit adta meg. Ebben a húsz évben, én úgy gondolom, számos dologban nagyon sokrétű, szerves fejlődés zajlott.

K: Volt-e ármýoldala a változásoknak, van-e hiányérzete?

PCS: Néhány dologról szerettem minden résztvevő megfedkezni, aminek a következményei drámaiak. A bolognai reformok példájával is szolgáló angolszász felsőoktatás nagyon fontos strukturális jellemzője, hogy egészen mások a tanulmányok időarányai. A magyar rendszer szerint most is 13 hét szorgalmi időszakhoz 6 vagy 7 hét vizsgaidőszak kapcsolódik, 1:2 arányban. Ez az angolszász rendszerben elképzelhetetlen. Ott a szorgalmi időszakhoz 10 napos vizsgaidőszak kapcsolódik. Na most ettől az egész munkastilus más, a félév közben zajló folyamatos munkára épül. Az elv az, hogy egyszerre kell a hallgató fejében lenni, mondjuk a középkori meg az újkori történelemnek, hogyha történelemtanár lesz. Nem mondhatja, hogy azt majd a jövő héten fogom tudni. Ezt én nagyon fontos strukturális kérdésnek érzem, aminek messzemenő következményei is lennének rengeteg további kérdésben, így a könyvtári felkészültségben, az intézményi nyitva tartásokban. A

Pléh Csaba

diákoknak pedig sokkal több idejük maradna, akár nyári egyetemre, akár pénzszerző munkára, ami nem szégyen. Máshogy alakulna az a három vagy öt évük, amit az egyetemen töltenek.

Van egy másik probléma, amit Rudas Tamás is felvetett egy cikkében az Élet és Irodalomban, s én mélységesen egyetértek vele. A bolognai rendszerű képzés a 180 + 120 kredites keretben rendeződik. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy az elvárások szerint egy diák egy félévben tízféle dolgot tanul (így jön ki a 30 kredit). Az angolszász típusú

képzésben ez is elképzelhető. Egy amerikai diák egy fél évben legföljebb négy-öt fele dolgot tanul. Tehát maga a diplomaszerezéshez szükséges kreditszám inflációsan van megfogalmazva. Emiatt nincs meg az a típusú koncentráció, hogy amit felvesz, azt tényleg tanulja. Megmaradt a kontinentális tudáseszménynek az a hite, hogy mindenki, mindent kell tanuljon. Ilyen kérdéseket természetesen az összeurópai folyamatban kellene felvetni, de eddig senki nem tette ezt meg. Szerintem sok szereplő nem elemezte, hogy mit is szeretne elvárni megújulásként.

K: Vajon jól használja-e az erőforrásait az akadémiai szféra egésze? Nem feltétlenül csak a pénzzel, de az energiával, idővel, más erőforrásaival jól gazdálkodik-e?

PCS: A rövid válasz az, hogy nem. A kérdés az, hogy miben jelenik meg ez a „nem”.

Az egyik problémát a mostani felsőoktatási kormányzat észrevette. Ez az intercity-professzor problémája, azaz a több helyen való tanítás. Én már 38 éve tanítok, s úgy gondolom, hogy nem lehet rendszeren 10 óránál többet tanítani egy héten. Lehet előadni, beszélni 20 órát is, de nem lehet kontaktust tartani. A tömegesedéssel ugyan egészen más technikák szükségesek ehhez, nem tudok személyes kapcsolatot tartani 150 diákkal egy nagy létszámú kurzuson, de akkor is kontaktust kell tartanom az ő hangulatukkal

és azzal a 8-10 diákkal, aki kikényszeríti, hogy személyesen beszélgessek vele. Bizonyos mennyiségű ember felett – ez egy pszichológiai közhely – nem lehet kontaktust tartani. Tehát nem tud mindenki egy utazó pártpolitikusként tevékenykedni, hogy minden megyei párttitkárt 10 év után is felismer messziről, „Hogy vagy Józsikám, mi van a gyerekkel?”. Ez nem megy.

A mobilitás egy újabb erőforrás, amivel nem élnek a magyarok. Miközben azt akarjuk, hogy ne legyenek intercity-tanárok, a belső mobilitás lehetőségét én kiemelném. A magyar egyetemista sokkal lokálisabban kötött, mint mondjuk az osztrák. Elképzelhetetlen, hogy a Szegeden tanuló diákok fél évre Debrecenbe menjenek tanulni. Ez valami abszurdum volna, mit keresnének Debrecenben? Egy debreceni biológushallgató, ha etológiával szeretne foglalkozni, miért ne tanulhatná ki ennek a módszertanát Csányi Vilmos egykori tanszékén, legalább egy fél év alatt?

Miközben az egyes felsőoktatási intézményeken önálló szakmai műhelyek alakultak ki, azok nem váltak elismertté. Minden egyetem azt gondolja természetesnek, hogy mesterszakon majd mindenki ott marad az adott intézményben. Ez megint rendszeridegen az eredeti angolszász típusú képzéstől, ott szinte kötelező a mobilitás. Nyitottságra és kellő információra van ehhez

szükség. Az erőforrásokkal való gazdálkodás egyik célja mindenképpen az, hogy a diák tehetsége, érdeklődése és a tanári kínálat találkozzon. Ennek valahogy jobb fórumait kell megteremteni. Egy ilyen folyóirat, mint a Felsőoktatási Műhely, segíthet ebben. Ez még előttünk álló feladat Magyarországon.

K: Kérdés, hogy milyen formában lehet igazán eljuttatni a szükséges információt a hallgatókhoz, felvételezőkhöz.

PCS: Új feladatot ad ez a tanulmányi osztályoknak, az egyetemi adminisztrációnak is. Van ugyanakkor intézményvezetési marketingfeladat is abban, ha egy profilt akar bemutatni az intézmény saját magáról: miben vagyunk jók, kik itt a kiemelkedő emberek, mit értünk el az utóbbi két évben, milyen új, meglepő dolgokat az utóbbi két hétben. Tehát az egyetemi PR csoportoknak, oktatási igazgatóságoknak nevezett egységeknek egymással sokkal jobban össze kell fogni, és ezt meg kell tudni mutatni.

K: A magyar felsőoktatás – vagy általában az akadémiai szféra – kivessze-e részét az innovációból, gyarapítja-e, őrzí-e kellő hatékonysággal a társadalomban rendelkezésére álló szellemi tőkét?

PCS: Szerintem nagyon ingadozó teljesítményt nyújt e tekintetben. Mondjuk a humán erőforrás-fejlesztésben nagyon rossz az eredmény. Az utóbbi 10 évben a különböző kormányok erőfeszítéseinek

köszönhetően előtérbe került például a pedagógus-továbbképzés. Mi történt Magyarországon? Sose hallott alkalmi vállalkozások, oktatásszervező kft.-k uralják ezt a piacot. Ők akkreditáltatták a programjaikat, ahol bér munkásként dolgoznak az egyetemi oktatók. Na most ez nem erkölcsi okokból helytelen, ez üzletileg ügyetlenség. Hogy lehet, hogy ez így elment az egyetemek mellett? Ez csak egy kicsi példa. A gazdasággal való kapcsolatokban a tudásközpontok létrehozása nagy lehetőség. Én azt várom, hogy ebből tényleg jelentős gazdasági eredmény legyen. Az egyetemek egy olyan ernyőt, olyan fejlesztési felületet kaptak, amelynek segítségével 3-5 év alatt tényleg ki tudnak törni és megmutatni, hogy mondjuk ők a magyar egészségpiacot tényleg befolyásolni tudják.

Senki ne gondolja, hogy egy intézményben százból száz oktatónak kellene üzleti értelemben innovatívnak lennie. Az lenne jó, ha 30-40 lenne tudományos értelemben innovatív, s mellettük legyen 10-20, aki sikeres új üzleti vállalkozásokat indít el. Aki nem átlépni, becsapni akarja a tudományosan innovatívokat, hanem azokat szervezni azért, hogy ez a tudás eljusson egy szélesebb felhasználói körhöz. Szerintem a jövő nagy kérdése, hogy hogyan lehet menedzser típusú embereknek érvényesülniük az egye-

temen úgy, hogy ne kijátsszák gyakorlati kérdésekben járatanabb kollégáikat, hanem éppen keretet biztosítsanak nekik. Az új törvények igyekeznek megteremteni a vállalkozás jogi lehetőségeit, ezek mellett azonban számos emberi tényező is közrejátszik, fontos, hogy mennyi bizalom épül ki a felek között.

K: Az intézmények teremtenek-e mindehhez kellő infrastruktúrát, képesek-e üzleti alapon támogatni, menedzselni egy vállalkozást, vagy inkább csak az elvonást érvényesítik bürokratikusán, minden új törekvés esetében, ahogy mondjuk a kutatási pályázatokból a rezsit levonják?

PCS: Valóban meghatározó az egyetemek gazdálkodásában a hiánylogika. Emiatt bármilyen innováció leáll, mondván, úgyszincs rá pénz, bár lehet, hogy egy év alatt több pénzt termelne. Erre lehet megoldás a tudásközpontok létesítése, melyek az egyetemek szervezetében vannak, de pénzügyileg bizonyos függetlenségük van.

K: Ezek működésében milyen plusz finanszírozás várható az Európai Unió részéről?

PCS: Éppen most azt ígéri a kormányzat, hogy a következő néhány hónapban 97 milliárd forintnyi, az innováció területére vonatkozó pályázati forrás nyílik meg. Ezeknél a pályázatoknál a konzorciumok vezetője vállalat, és nem egyetem vagy kutatóintézet. Ez a beépített feszültség nem félreértésből fakad,

hanem szándékos politika. A kormányzat úgy gondolhatja, hogy a vállalatokat kell helyzetbe hozni, mert a vállalati szférában nincs meg a szükséges innovációs lendület vagy hajlandóság. Az abszolút összeget tekintve ez nagy szám, és ha jól használják fel, akkor látványos dolgokat is eredményezhet.

K: Nem megy-e el a támogatás túlságosan is presztízsberruházásokra, elmaradt fejlesztések pótlására?

PCS: Az innovációs típusú pályázatoknál szerintem nem a presztízsberruházások megjelenése a fenyegető, hanem a működésképtelen intézmények infrastruktúrájának javítása. Portugália és Görögország drámája az volt, hogy az EU-s támogatásokat lényegében az infrastruktúrára költötték. Ez szépen hangzik, de valójában a nem működő dolgok stabilizálását eredményezi. És a nem működő mentalitását. A görögök így jutottak vissza a turisztikai, ellátó mentalitáshoz.

K: Van remény arra, hogy ez másképpen megy Magyarországon? A görög példa sok tekintetben fenyegető.

PCS: Én remélem, hogy van. Remélem, hogy lehet találni 2-3 olyan ágazatot, ahol a befektetések hasznosulnak. A hozzám közelebb eső világban például a nyelvtechnológia és a társadalomtudományi adatbázis fejlesztése lehet ilyen. A nyelvtechnológia egyszerűen azért, mert olyan, mint a szótár. Nincs és nem lesz

senki más, aki albán helyesírás-ellenőrzőt csinál. Magyarországon is lehet készíteni albán helyesírás-ellenőrzőt, és nekünk már van múltunk ebben. A társadalomtudományi adatbázis jelentősége pedig az, hogy az adatbázisok nem csak a reklámcégek számára, hanem a társadalompolitika számára, a kutatás számára is igazi értékek a világban. Ez is egy olyan terület, ahol Magyarország áttöréseket érhetne el. Megvannak ebben a hagyományai, és lehetne akár regionális központ is az ilyen erőforrások kezelésében. Persze azután panaszkodni fognak például a szociológusok, hogy más fejlesztésekre nem kapnak semmit. Nem lehet, hogy mindenki mindenre kapjon, nagyon sok ember lesz, aki úgy érzi, hogy ő meg van rövidítve, de néhány területen előre fogunk lépni.

K: Több oldalról érintettük már a bolognai folyamattal kapcsolatos változásokat. Két aspektusát hoznám még szóba. Elsőként a nemzetközi hallgatói mobilitást. Ha a statisztikai adatokat nézzük, például az Erasmus-programban jó közepes a magyar hallgatók kiutazásának aránya más országokéval összehasonlítva. Másfelől jön-e majd több külföldi hallgató a magyar egyetemekre?

PCS: Ezek nagyon fontos dolgok. A külföldi hallgatók fogadását tekintve szerintem egy sor egyetemen a meglévő struktúrákat egyszerűen le kell bontani. Vannak olyan egyetemek, ahol elvileg olyan

nemzetközi fogadó igazgatóságok vannak, ahol nem tudnak nyelveket, és főként a harmadik világbeli országok diákjainak kizsákmányolására épültek. Ők nem tudnak abban gondolkodni, hogy az európai csererendszerbe végül is tandíjmentesen hogyan kapcsolhatók be a magyar intézmények. Ez nem csak magyar probléma, sok európai országban (pl. Nagy-Britanniában) az egyetemi vezetés a tandíjak miatt azt kéri, hogy inkább nem európai diákokat vegyenek fel. Itt biztos, hogy nagy stratégiai váltásokra van szükség. Bizonyos szakokon vagy szakágakban szerintem egyenesen arra is szükség lesz egy idő után, hogy a magyar diákok képzése zömmel angol nyelven folyjék, ami a külföldi hallgatók megjelenésével önerősítő folyamattá válhat. Nem lennénk ezzel egyedül, Finnországban vagy Hollandiában lényegében ez a modell érvényesül. Én úgy gondolom, hogy a bolognai folyamat ebbe az irányba nyomást fog gyakorolni, és remélem, hogy ez a nyomás érezhető lesz az egyetemi menedzsment számára is.

K: A minőségellenőrzés Bolognának egy másik fontos célkitűzése. A szakmai minőségellenőrzésnek fontos intézménye a MAB, ugyanakkor az oktatási, kutatási folyamatokat nyomon tudjuk-e követni?

PCS: A nyolcvanas évek végén megjelent az oktatói munka diák véleményezése, és ennek van kialakuló hagyó-

mánya, aminek a részleteibe most nem mennék bele. A magyar egyetemi vezetői gyakorlatban azonban szinte elképzelhetetlen, hogy egy tanszékvezető azt mondja akár a félév elején a kollégáinak, hogy adják a tematikákat és megnézem. Ezt valami nagyon furának tekintenek, nem? Hogy venné egy fiatal kolléga, ha bemenne az óráira és így tovább. Pedig az orvosi vagy valamilyen manuálisabb szakmában a szocializációnál ez abszolút természetes dolog. A felsőoktatás egészében a minőségbiztosítás fontos eleme lenne, ha visszaállítanánk a vezetői kontroll lehetőségét és hitelét. A MAB ehhez képest egy második ciklusú ellenőrzést végez. A minőségi kontrollnak ugyanakkor meg kellene nyilvánulnia például az egyetemi előléptetéseken is. Minden nemzedékben vagy minden 10 évben újratermelődik, hogy bizonyos helyi érdekek miatt kompromisszumokat kell kötni a minőséggel. Ennek egy idő után nem szabad folytatódnia. Ha egy tanársegédi állást hirdet egy amerikai egyetem vagy egy brit egyetem, akkor oda 20-40 viszonylag jól felkészült ember jelentkezik. El kellene érni Magyarországon is egy idő után, hogy legalább 3-4 legyen. Biztos, hogy a nemzetközi nyitottság itt óriási lépést jelentene. Én várom azt, hogy a főiskolai német tanszékeken is németek tanítsanak. Ezt a rendszerváltás óta várom.

Még az egyetemi bölcsészkarokon, a nyelvi és kulturális tanszékeken sem történt teljes körűen ilyen áttérés.

K: A szóba hozott évtizedes múltban az például fontos reformlépés volt valamikor a 90-es évek elején, amikor az egyetemek új viszonyt alakítottak ki a Magyar Tudományos Akadémiával. A mostani változások érintik-e az MTA szerepét akár a kutatásban, akár az oktatásban?

PCS: Az lenne a jó, hogyha olyan rendszer alakulna ki, amelyben az akadémiai kutatóhelyek – ezek többnyire intézetek – és az adott egyetemek közvetlen szerződéseket kötnek. Ezt a jelenlegi törvények lehetővé teszik, sőt hangsúlyozzák. Szerződéses viszonyon alapuló kapcsolatokban a jelenleg jellemző többszörös foglalkoztatás helyett az intézményközi együttműködésen lenne a hangsúly. Ezáltal az Akadémia intézményi infrastruktúrája rendelkezésére állna a hallgatónak, és az Akadémia intézménye ugyanakkor meg találna tehetséges hallgatókat a kutatói utánpótláshoz. Ez jó rövid távú megoldás lehetne. A hosszú távú megoldást sokan felvetették az Akadémia belső fórumain Szelényi Ivántól, Vámos Tiboron keresztül Fábri Györgyig. Bár az Akadémia közvéleménye ebben megosztott, de az én véleményem is az, hogy lenne esély arra, hogy tízéves távlatban maga az Akadémia is belépjen a felsőoktatás kínálati rendszerébe. Az MTA mint autonóm

intézmény is alapíthatna egy magánegyetemet, ami akár csak mesterszakon nyújtana képzést. A szellemi bázisa, infrastruktúrája megvolna hozzá.

K: A kutatásban milyen együttműködésnek van jövője az MTA és különböző felsőoktatási intézmények között?

PCS: Szerintem a kutatásban mind az akadémiai intézet-hálózatnak, mind az egyetemeknek nagy érdeke az, hogy találjon megoldást a postdoc-problémára. Ideiglenes alkalmazású, elsősorban kutatással foglalkozó fiatal kutatókból álló személyzetre volna szükség. A megoldásnak különböző modelljei vannak. Ez nem a szellemi rabszolgaság egy új intézménye lenne, hanem az a pálya, ahol eldől, hogy mi lesz valakiből. Az egyetemi és az akadémiai intézményeknek is kulcsfontosságú kérdése, hogy elegendő utánpótlásuk legyen. Választ kell ehhez találniuk jogi, szociológiai és egyéb beágyazottságban erre a kihívásra. Statisztikai kivetítések szerint, ilyen-olyan időtávlatokban, de kutatóhiány lesz Magyarországon, meg számos helyen Közép-Európában.

K: Mindezzel együtt, hogyan néz majd ki mondjuk 10 év múlva a felsőoktatási piac, akár a PhD, akár az MSc szintjén. Sok egyetem fog-e egymással küzdeni, a nagy egyetemek vagy éppen a főiskolák erősödnek meg, saját mesterszintű vagy doktori programokat indítva?

PCS: Szerintem a graduális képzés szintjén, ha tényleg

megvalósulnak a sokszor meghirdetett elitegyetemek, akkor lesz 5-8 hely, amelyek igazából vonzó graduális iskolákat működtet széles körben, és lesz 8-10 intézmény, ami egy-egy területen, például állattenyésztésben. Ezen felül lesz egy kicsi, 10-15 százaléknyi sáv a magán és külföldi felsőoktatási intézmények számára. Akár több olyan intézmény is bekerül Magyarországra, mint amilyen ma a CEU.

K: A felsőoktatás, az akadémiai szféra döntéshozóinak, vagy akár a hallgatónak maguknak, milyen információra volna szükségük ahhoz, hogy jó döntést hozzanak? Rendelkezésükre áll-e a szükséges tudás az informált döntéshez? Némi múltja már van a felsőoktatási rangsoroknak, ezek hasznosak-e ebben a tekintetben?

PCS: Az ifjúság orientálására a rangsorok fontosak, de azok lehetnének az elismert személyiségek is. A vezetés, a különböző versengő intézmények számára a személyi állományra vonatkozó adatok lehetnének ugyanilyen fontosak. Ha olyan központosított világban gondolkozunk, mint a magyar felsőoktatás, ahol – akármi történik – a felsőoktatás 80%-a állami fenntartású marad, szabályozni kellene az oktatói alkalmazást. A britek egy olyan rendszerrel próbálkoztak meg, amiben – a labdarúgáshoz hasonlóan – a felsőoktatásban is van átigazolási időszak. Aki az állami felsőoktatásba belép, az lemond bizonyos szemé-

lyes szabadságjogairól. Ennek előnye, hogy a felsőoktatási képzést is lehet tervezni, mint a focicsapatot. Most az történik, hogy ha elfogadja egy oktató egy másik intézmény felkérését, akkor másnap pakol. Ha ezt csak az átigazolási időszakban tehetné meg, annak az lenne az előnye, hogy nem válnának az egyetemek kiszolgáltatottá, nem omolhat hirtelen össze egy szak, mert elmennek az oktatói. Ezt össze lehetne kötni személyi jellegű adatbázisokkal, így ter-

vezhetővé tennénk a dolgokat. Ez érdekes megoldás lenne.

K: Tehát, a felsőoktatási döntéshozónak a munkavállalói, oktatói háttérrel kapcsolatos információ lenne fontos. Milyen más információra lenne még szükség?

PCS: Sajnos a felsőoktatási rangsorok nagyon kevésbé veszik figyelembe a tudományos outputot. Talán ez nem is elsődleges egy felvételiző számára, de a döntéshozó (legyen ez a MAB, a minisztérium vagy az Akadémia) számára fontosak az olyan

típusú adatok – ezt nem kell rangsornak nevezni –, hogy a különböző intézmények különböző szakjain mondjuk az utóbbi 5 évben mennyi ISI publikáció jelent meg. Mennyi pályázatot szereztek, mennyi pénzt nyertek el? Tehát az erőforrásteremtő-képességre és a hiteles tudományos outputra vonatkozó statisztika például nagyon fontos volna.

K: Köszönöm az interjút!

Készült: 2007. július 24.

Az interjút készítette:

Kiss Paszkál

A Magyar Tudományos Akadémia és környezete a Duna felől, 1880 körül